

Hegeliaanse dialectiek

1. Inleiding

Je tijd vooruit zijn
Grieken, stoommachines en kunstenaars
Zeitgeist

2. G.W.F. Hegel

Dikke Bertha
Georg Wilhelm Friedrich

3. Hegels filosofie

Wat termen
Idealisme
Groei
Innerlijke tegenstellingen
Teleologie
Dialectiek
Het einde van de geschiedenis
Het einde van de kunst

4. Hegels kunstfilosofie

De (kunst)geschiedenis geschematiseerd
De top 3 van de Absolute Geest: kunst, religie, filosofie
De top 5 van de kunsten
Symbolisch, klassiek, romantisch

5. De invloed en betekenis van Hegel

Bruikbaar schema
Kunsthistorisch belang bepalen
Avant-garde
Postmodernisme en 'het einde van de kunst'

6. Samenvatting

7. Verder lezen

1. Inleiding

Je tijd vooruit zijn

Vincent van Gogh verkocht, zoals overbekend, bij leven en welzijn nooit één schilderij. Een eeuw later is hij de duurste kunstenaar aller tijden. 'Hij was zijn tijd ver vooruit,' zegt men dan. Maar wat impliceert zo'n uitspraak eigenlijk? Wat betekent het om 'je tijd vooruit te zijn'? Moet je als kunstenaar, in navolging van Van Gogh, vooruitstrevend zijn? Moet je hoe dan ook 'je tijd vooruit zijn'? Of kun je ook volstaan met het conserveren van edele ambachten en technieken? Wanneer 'doe je ertoe' als kunstenaar?

Meestal wordt 'je tijd vooruit zijn' verbonden met het begrip 'tijdgeest'. Volgens een breed aangehangen opvatting zou elke periode in de geschiedenis zijn eigen 'tijdgeest' kennen. Daarmee wordt dan een zeker geestelijk klimaat bedoeld, waardoor bepaalde ontwikkelingen in kunst, wetenschap en samenleving mogelijk zijn.

Grieken, stoommachines en kunstenaars

De Griekse geleerde Heron van Alexandrië heeft al in de eerste eeuw bedacht hoe je een stoommachine zou kunnen maken. Die machine is echter nooit verder gekomen dan de ontwerpfase, omdat er in het oude Griekenland geen bestemming voor stoommachines was. Pas in de 19e eeuw was de tijd 'rijp' voor stoommachines: de samenleving was gemechaniseerd, de bevolking groeide, en er was behoefte aan krachtbronnen, sterker dan de tot dan toe gebruikelijke, zoals wind en spierkracht.

De ontwikkeling van de stoommachine leidde op haar beurt weer tot het ontstaan van grote fabrieken, waarin arbeiders in erbarmelijke omstandigheden moesten werken. In dat klimaat was er reden om nieuwe gedachten te ontwikkelen over sociale rechtvaardigheid, en zo ontstonden de eerste socialistische bewegingen. In het kielzog van deze socialistische trend gingen kunstenaars (onder wie Van Gogh) proberen om de sociale misstanden in hun werk te verbeelden en aan de kaak te stellen.

Er was, kortom, in de 19e eeuw sprake van een specifieke, historisch gegroeide stand van zaken, die het mogelijk, ja zelfs *noodzakelijk* maakte, dat de kunst, het denken, de hele westerse maatschappij zich op een bepaalde manier ontwikkelde.

Zeitgeist

Het idee dat iedere periode een bepaald geestelijk klimaat kent, is in de 18^e eeuw in Duitsland ontstaan, waar het werd aangeduid met het woord *Zeitgeist* - een begrip dat minder eenvoudig is dan het op het eerste gezicht misschien lijkt.

Interessante vraag is bijvoorbeeld, hoe wij, eenvoudige stervelingen, ons precies verhouden tot dat grote begrip 'Zeitgeist'. Zijn wij alleen maar *onderworpen* aan de tijdgeest, of kunnen wij die tijdgeest ook zelf *beïnvloeden*? Zijn wij alleen maar kleine radertjes in een groot, onoverzichtelijk uurwerk, of kunnen wij als wij ons goed concentreren, begrijpen wat de consequenties zijn van een bepaalde tijdgeest, en kunnen wij daardoor bepalen wat ons te doen staat?

In de 19e eeuw is veel over dit soort vragen nagedacht. Met name één filosoof heeft een zeer zwaar stempel op de discussie gedrukt: Georg Friedrich Wilhelm Hegel. Hegel richtte een alomvattend filosofisch bouwwerk op, waarmee het verschijnsel van 'tijdgeest' verklaard kan worden. In het verlengde daarvan dacht Hegel na over de vraag waarom en wanneer je 'ertoe doet' als kunstenaar. Hij beargumenteerde criteria voor 'belangrijke' en 'onbelangrijke' kunst. Die criteria spelen in de hedendaagse kunstwereld nog steeds een rol, al zullen niet zoveel mensen zich bewust zijn van de herkomst ervan in Hegels filosofie. In dit hoofdstuk bespreken we Hegel via een beknopte inleiding over zijn filosofische

systeem, om vervolgens te kijken naar zijn denkbeelden over kunst en de invloed die zijn denken tot op heden uitoefent.

2. G.W.F. Hegel

Dikke Bertha

Georg Wilhelm Friedrich Hegel is één van de grote kanonnen van de filosofie van de Nieuwe Tijd. Hij wordt doorgaans in één adem genoemd met die andere twee Dikke Bertha's uit het Duitse pantheon, Immanuel Kant en Friedrich Nietzsche. En net als zij heeft hij met zijn denkbeelden over kunst nogal wat teweeggebracht.

Waar Kant de autonome kunstbeoefening als het ware filosofisch legitimeerde door schoonheid te kenmerken als 'belangeloos welbehagen', en waar Nietzsche de wereld bewust maakte van het feit dat onze kunstbehoefte voortkomt uit de duistere diepten van onze vitale instincten, daar plaveide Hegel de weg voor diegenen die vinden dat kunstwerken moeten worden beoordeeld in het licht van hun belang voor de (kunst)geschiedenis.

Georg Wilhelm Friedrich

G.W.F. Hegel (1770-1831) leefde in een roerige tijd. Als jonge Duitser raakte hij onder de indruk van de idealen van de Franse Revolutie (1789), maar hij tegelijkertijd een grote afschuw van de wreedheden en de terreur die volgden op de omverwerping van het *Ancien Régime*. Hegel zag het als zijn taak de grote innerlijke tegenstellingen in historische ontwikkelingen, zoals de Franse Revolutie, te doorgronden en dan op te lossen. Het eerste deel van zijn loopbaan verdiende hij de kost als privé-leraar. Zijn grote doorbraak als denker kwam pas na 1816, toen hij diverse professoraten aan verschillende universiteiten ging vervullen. Zijn faam groeide geleidelijk aan uit tot enorme proporties, zodanig zelfs, dat tot ver in de 19e eeuw in heel Duitsland 'Hegeliaanse' filosofie werd

gedoceerd. De invloed van Hegel zou bovendien tot ver buiten de Duitse grenzen reiken. Dat gebeurde vooral, nadat de Hegeliaanse filosofie door *Karl Marx* omgewerkt was tot het wijsgerig fundament voor het Communisme.

3. Hegels filosofie

Wat termen

Om iets te snappen van Hegels filosofie moeten we eerst wegwijs raken in een aantal met elkaar samenhangende termen.

Idealisme

Je kunt Hegels filosofie opvatten als een variant op die van Plato. Hij was een zogenaamde 'Idealist': net als Plato dacht Hegel namelijk dat de werkelijkheid geen kwestie van *materie* was, maar van *geest*. We herinneren ons dat Plato de zintuiglijk waargenomen werkelijkheid beschouwde als een valse illusie, een slechte reproductie van de (geestelijke) wereld der *Ideeën*. Ook Hegel dacht dat er maar één werkelijke realiteit bestond, en dat was (de wereld van) de *Geest*. 'Geest' is voor Hegel niet alleen een eigenschap die sommige levende wezens bezitten, het is de motor die het hele universum aandrijft, het principe dat de complete kosmos in al zijn hoedanigheden doordringt.¹

Groei

Net als alles in de schepping wordt ook de mens in eerste en in laatste instantie bepaald door de inwerking van die raadselachtige *Geest*. Het bijzondere aan ons mensen is, dat de *Geest* in ons zich - tot op zekere hoogte - van zichzelf *bewust* is. Vanuit dit beperkte zelfbewustzijn zoeken wij doelbewust naar vergroting van ons inzicht in onszelf en de ons omringende wereld. Het zelfbewustzijn groeit dan ook voortdurend, in een proces dat gepaard gaat met vallen en opstaan. Het totaal van onze inzichten bepaalt daarom het verloop van onze geschiedenis. *Geschiedenis* is voor Hegel eigenlijk het proces van de *zelfbewustwording van de Geest*, die zich *in en door* de mens voltrekt.

Teleologie

Ons zelf-bewustzijn groeit langzaam toe naar iets, wat Hegel de *Absolute Geest* noemde. Die 'Absolute Geest' is een complex begrip, maar het voert te ver om er hier diep op in te gaan. Van belang om te onthouden is dat Hegels filosofie veronderstelt dat de menselijke geest met het verstrijken van de eeuwen steeds verder groeit, en dat dit groeiproces zich in één duidelijke richting beweegt. De mens is onderweg naar een welbepaald *einddoel*. Daarom noemt men het wereldbeeld van Hegel 'teleologisch'. ('telos' is Grieks voor 'doel'.)²

Innerlijke tegenstellingen

Ieder inzicht dat wij gedurende het proces van geestelijke groei verwerven, blijkt op zeker moment incompleet. Sterker nog, ieder inzicht lijkt een *tegenovergesteld* inzicht op te roepen. Zoals de Franse Revolutie begon als een positief uitvloeisel van het verlichtingsdenken, zo bleek het in zich het zaad van de guillotinerterreur te dragen.

---

¹ Het woord 'Geest' wordt in deze tekst met een hoofdletter geschreven wanneer het wordt gebruikt in de betekenis die Hegel eraan gaf. *Geest* in de meer alledaagse zin van het woord wordt met een kleine letter geschreven.

² Voorbeelden van teleologische wereldbeelden zijn het Christendom en het Communisme: Christenen geloven dat de geschiedenis zich in de richting van Het Laatste Oordeel beweegt; Communisten geloven dat de geschiedenis zich in de richting van de Socialistische Staat beweegt.)

Volgens Hegel kampen wij als mens steeds met de innerlijke tegenstellingen van onze inzichten. Maar we staan daar niet machteloos tegenover. De geschiedenis van de mensheid laat zien, hoe mensen steeds inventiever hebben gezocht naar oplossingen voor de problemen waarvoor ze gesteld werden, en zo stap voor stap een groter zelfbewustzijn ontwikkelden.

Dialectiek

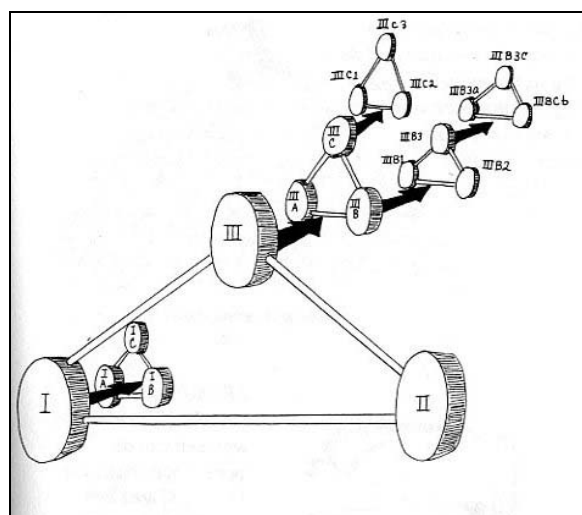
Dit teleologische proces van geestelijke groei verliep volgens Hegel *dialectisch*. Het begrip 'dialectiek' stamt al uit de Oudheid, maar het wordt door de speciale betekenis die Hegel eraan gaf vooral met zijn filosofie verbonden. 'Dialectiek' betekent zoiets als 'tweegesprek' en is verwant met ons begrip 'dialoog'. In een dialoog zegt de ene spreker iets tegen de ander, en de ander reageert op de een. Zo kunnen twee tegengestelde standpunten helder worden, die de beide sprekers kunnen proberen op te lossen: door te zoeken naar een standpunt dat de tegengestelde opvattingen overstijgt. Hegel veronderstelde, dat niet alleen de geest van het individu, maar ook de geest van *de hele mensheid* zich ontwikkelt als in een twistgesprek tussen twee personen: tegenstellingen worden helder gemaakt, opdat ze vervolgens kunnen worden opgelost. Het dialectische proces bestaat dus uit inzichten die hun eigen innerlijke tegenstellingen in zich dragen, die vervolgens door een nieuw, beter inzicht kunnen worden opgeheven.

We spreken dan van:

- I. these* (stelling),
- II. antithese* (tegenstelling)
- en
- III. synthese* (opheffing of overstijging van de tegenstelling).

Iedere synthese kan op zijn beurt ook zelf weer een these (*IIIa*) worden, die zijn eigen antithese (*IIIb*) oproept, die weer in een hogere synthese (*IIIc*) kan worden opgeheven. Enzovoorts.

Schematisch ziet het dialectische proces er zo uit:

Illustratie: Donald Palmer, *Filosofie voor beginners*

Het einde van de geschiedenis

Hegel beschouwde dus de geschiedenis van de mensheid als de geschiedenis van de menselijke geest. In ieder tijdperk verwerft de mens nieuwe fundamentele inzichten, die hun eigen tegenstelling oproepen, die in een navolgend tijdperk weer worden overstegen. De synthese roept vervolgens weer zijn eigen tegenstelling op, en zo gaat de cyclus steeds maar voort, totdat de mensheid uiteindelijk tot *volstrekt inzicht* geraakt, en de geschiedenis *ten einde komt*...

'Het einde van de geschiedenis' is de consequentie van de dialectische filosofie van Hegel, en het is een van meest raadselachtige resultaten van zijn denken. Het is tenslotte moeilijk voorstelbaar dat de geschiedenis ooit ten einde kan komen.

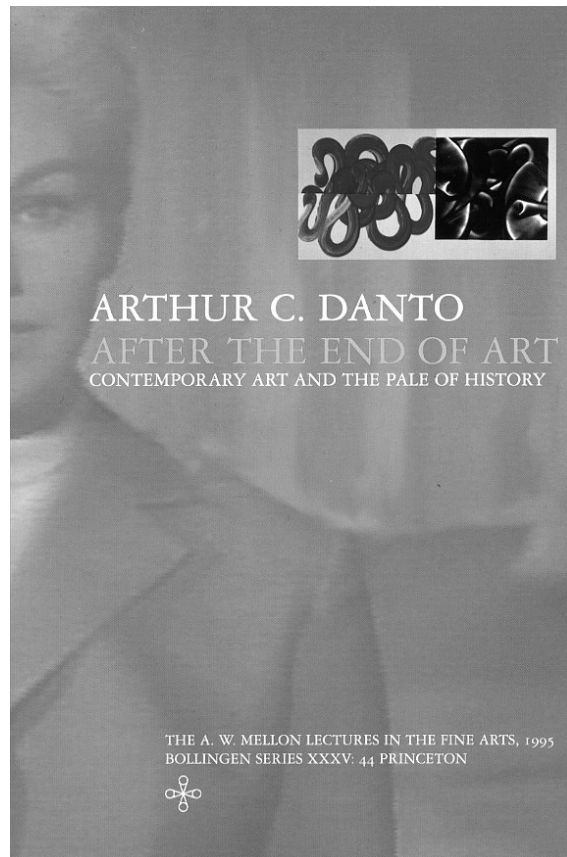
Wij moeten 'het einde van de geschiedenis' dan ook niet al te letterlijk nemen: het gaat om het einde van de geschiedenis van de geestelijke groei, waarin althans het *dialectische groeiproces* zijn voleinding vindt.

'Het einde van de geschiedenis' is één van de gevleugelde profetieën die de filosofie van Hegel heeft voortgebracht. In de laatste jaren van de 20ste eeuw was de gedachte enorm populair onder intellectuelen, vooral na de verschijning in 1989 van het essay 'The end of History' van Francis Fukuyama. Wie vandaag de dag een willekeurig essay leest over een historisch onderwerp, komt daarin nog steeds de bijna obligaat geworden verwijzingen naar Hegels stelling omtrent 'het einde der geschiedenis' tegen.

Het 'einde van de kunst'

Als er een einde is aan de geschiedenis van de mensheid, dan is er logischerwijs ook een einde aan de *kunstgeschiedenis*. En inderdaad, ook het einde van de kunstgeschiedenis is door Hegel voorspeld als een logisch gevolg van het dialectische proces van 'zelfbewustwording van de Geest'. Sterker nog, Hegel voorspelde het einde van kunst als zodanig. Volgens Hegel zal op zeker moment de kunst ophouden te bestaan en overgaan in filosofie. Ook die gedachte heeft royaal navolging gekregen, en veel kunstbeschouwers hebben in het ontstaan van de conceptuele kunst de bevestiging gezien van Hegels voorspelling. De kunst was filosofie geworden. Maar of de kunst daarmee is opgehouden te bestaan, moet toch ernstig betwijfeld worden.

Een zeer invloedrijk auteur over het veronderstelde 'einde van de de kunst' in de 20ste eeuw is de Amerikaanse filosoof Arthur Danto. Zijn geruchtmakende artikel 'The End of Art' verscheen in 1964, en werd ruim dertig jaar later gevolgd door het hiernaast afgebeelde boek 'After the End of Art'.

4. Hegels kunstfilosofie

De (kunst)geschiedenis geschematiseerd

Laten we nu eens nader kijken naar Hegels gedachten over kunst. Bedenk intussen, dat Hegel niets minder probeerde dan de hele wereld te verklaren, en dat hij dacht dat hij die verklaring ook daadwerkelijk had gevonden. Het doorgronden en evalueren van die verklaring is werk voor beroepsfilosofen. Wij beperken ons tot een poging de kunstfilosofie van Hegel overzichtelijk in kaart te brengen. Dat kan, omdat Hegel in alles het stereotype van de Duitser belichaamde, met de *gründliche* hang naar ordentelijkheid; zijn kunstfilosofie is een stelsel, dat prima kan worden gedemonstreerd aan de hand van schema's en ranglijsten.

Nadat Hegel tot de conclusie was gekomen, dat de geschiedenis van de mens de dialectische geschiedenis van de Geest was, en dat die geschiedenis zich onvermijdelijk bewoog in de richting van voleinding in de 'Absolute Geest', kon hij de geschiedenis van de mens opdelen in drie hoofdperioden van geestelijke ontwikkeling. Deze perioden noemde hij 'Subjectieve Geest', 'Objectieve Geest' en 'Absolute Geest'.

Met 'Subjectieve Geest' bedoelde Hegel zoiets als het bewustzijn van een baby - de pasgeborene neemt de wereld waar, maar kan deze wereld niet van zichzelf onderscheiden. De wereld is als het ware de subjectieve beleving van het kindje. De gehele mensheid is ooit begonnen met het bewustzijn van zo'n subjectief levend kindje.

Als een kind groter wordt, leert het zichzelf te onderscheiden van zijn omgeving. De wereld wordt object ten opzichte van het subject. Groepen mensen gaan zich onderscheiden van andere groepen en organiseren de wereld rondom hen.

In de fase van de 'Absolute Geest' wordt de mens zich volledig bewust van zichzelf (Subjectieve Geest - these), de wereld om hem heen (Objectieve geest - antithese), en van de complexe samenhang daartussen. (absolute Geest - synthese).

A. Geschiedenis van de Geest:

1. SUBJECTIEVE GEEST (these)

2. OBJECTIEVE GEEST (antithese)

3. ABSOLUTE GEEST (synthese)

De periode van de 'Absolute Geest' verloopt via drie afzonderlijke, dialectische stappen, namelijk: kunst, religie en filosofie.

Daarbij moeten we kunst als een these beschouwen, religie als een antithese (van kunst), en filosofie als de synthese van kunst en religie.

B. Geschiedenis van de Absolute Geest:

1. KUNST (these)

2. RELIGIE (antithese)

3. FILOSOFIE (synthese)

Samengevat:

I. SUBJECTIEVE GEEST (these)	II. OBJECTIEVE GEEST (antithese)
III. ABSOLUTE GEEST (synthese)	
IIIc. <i>Filosofie</i> (synthese)	
IIIb. <i>Religie</i> (antithese)	IIIc. <i>Kunst</i> (these)

De Top 3 van de Absolute Geest: kunst, religie, filosofie

In Hegels schema is de kunst, zoals je hierboven ziet, op te vatten als de *laagste* fase van de 'Absolute Geest'.

Wanneer de mens zich ontwikkelt naar de Absolute Geest, dan betekent dit voor hem dat zijn inzichten uiteindelijk geheel geestelijk van aard zullen zijn, en dat hij gaandeweg de geschiedenis alle materiële ballast om tot die vergeestelijking te komen van zich af zal werpen.

Kunst is volgens Hegel een manier om het *geestelijke* inzichtelijk te maken via een *zintuiglijke* gedaante. Hij noemt dit 'het zintuiglijk schijnen van de Idee'. Door kunstwerken kunnen wij het geestelijke gewaar worden via onze zintuigen - een gedachte die vandaag de dag nog steeds zeer courant is: proberen wij niet steeds om kunst te beschouwen als de openbaring van een zeker idee of gevoel? Kunstenaars maken beelden, het publiek probeert vervolgens te ondergaan welk idee er is uitgedrukt, terwijl critici proberen de ideeën te duiden, te klasseren.)

Religie is voor Hegel de antithese van kunst, omdat religie het geestelijke, de ideeën innerlijk (door gebed en meditatie) gewaar laat worden, zonder hulp van zintuiglijke objecten. Religie is dus een stap verder in de dialectiek. Religie is een menselijk vermogen om het geestelijke innerlijk en intuïtief, gevoelsmatig gewaar te laten worden.

De tegenstelling tussen zintuiglijke en innerlijke gewaarwording wordt vervolgens opgeheven in de filosofie: door filosofie kunnen we ons van het geestelijke bewust worden op een volledig gecontroleerde, actieve manier, zonder intuïtieve hulpmiddelen. Door te denken kunnen we ideeën ook echt begrijpen en hanteren.

Kunst, volgens Hegel, kenmerkt zich door het feit, dat een kunstwerk altijd een *materiële, zintuiglijke vorm* nodig heeft om het inzicht of idee dat dit kunstwerk vertegenwoordigt op te roepen: 'het zintuiglijk schijnen van de Idee'.

Religie is een stap verder dan kunst: het religieuze bewustzijn berust volgens Hegel op gevoelsmatige, innerlijke voorstellingen van de werkelijkheid, die geen uitwendig beeld nodig hebben om te kunnen bestaan en gewaar te worden.

Filosofie, zo stelt Hegel, is nog een stap hoger, omdat men zich door filosofie volledig *bewust* wordt van de inzichten, die nog *onbewust* worden opgeroepen door de uiterlijke voorstellingen van de kunst en de innerlijke voorstellingen van de religie.

De Top 5 van de kunsten

Hegel schematiseert vervolgens nog een stukje verder. Hij zoomt in op de kunst en maakt daarin onderscheid tussen kunstvormen die heel veel materie nodig hebben en kunsten die juist heel weinig materie nodig hebben. Kunsten die heel weinig materie nodig hebben slaat hij het hoogste aan, want die zijn het meest vergeestelijkt. Zijn Top 5 van de kunsten luidt daarom als volgt:

5. *Architectuur*
4. *Sculptuur*
3. *Schilderkunst*
2. *Muziek*
1. *Poëzie*

Symbolisch, klassiek, romantisch

Analoog aan deze top vijf, herkende Hegel in de kunstgeschiedenis ook weer drie dialectisch opeenvolgende fasen, die hij Symbolisch, Klassiek en Romantisch noemde. Deze drie begrippen hebben bij Hegel een iets andere betekenis dan in het dagelijkse spraakgebruik:

'Symbolische kunst' (these) is kunst die ideeën uitdrukt met behulp van een hoop materie. Daartoe rekende hij bijvoorbeeld de piramiden van Egypte: heel veel massieve materie is nodig om de idee van eeuwig leven uit te drukken.

'Klassieke kunst' (antithese) is volgens Hegel kunst, waarin idee en materie in evenwicht zijn. Daartoe rekende hij de sculptuur van de Griekse Oudheid: het ideële mensbeeld dat wordt uitgedrukt in Griekse beeldhouwwerken, is identiek met het materiële beeld.

'Romantische kunst' (synthese) is volgens Hegel kunst, waarin de Idee de overhand heeft over de materie. Dit is kunst, die zich niet laat beoordelen op grond van gelijkenis met het objectieve, zintuiglijke, maar alleen met het ideële. Hiertoe rekent Hegel *alle* kunst na de Grieken!

5. De invloed en betekenis van Hegel

Bruikbaar schema

Er valt ongetwijfeld heel veel af te dingen op Hegels schematische visie op de kunst en dat is de afgelopen eeuw dan ook rigoureus gebeurd. Toch zit er ook een hoop bruikbaars in Hegels filosofie. Hegels opvatting, dat de menselijke geest een proces van permanente, doelgerichte groei doormaakt, lijkt al met al steekhoudend. Want wie de geschiedenis bestudeert, kan daarin inderdaad heel goed een proces van steeds verder toenemende kennis en kunde waarnemen.

Dat geldt ook voor de kunsten. Het blijkt goed mogelijk om de geschiedenis van de kunst te beschrijven als een proces van permanente groei. Veel kunsthistorische handboeken gaan dan ook zo te werk: zij beschrijven de kunstgeschiedenis als een proces van opeenvolgende

geestelijke tijdperken, waarin telkens iets nieuws werd ontwikkeld, in reactie op het voorafgaande tijdperk. Zo wordt bijvoorbeeld de Renaissancegeest vaak beschreven als een reactie op de Middeleeuwse geest, en de Romantiek als een reactie op de Verlichting.

Kunsthistorisch belang bepalen

Een belangrijk voordeel van het Hegeliaanse schema van *these - antithese - synthese* is, dat het daarmee mogelijk is om te bepalen welke waarde een bepaald kunstwerk in de *algehele* ontwikkeling van de kunst heeft gehad. Met Hegels schema kun je vaststellen welke kunstenaars historisch 'ertoe doen' en welke niet. Kunstenaars die 'ertoe doen' zijn dan diegenen, die vanuit de 'Zeitgeist' erin slaagden om de innerlijke tegenstellingen die zo'n periode kenmerkte, bloot te leggen en tot een synthese te brengen.

Om nog even terug te komen op het voorbeeld van Vincent van Gogh aan het begin van dit hoofdstuk: die was dus zagezegd 'zijn tijd vooruit'. Op z'n Hegeliaans beschouwd, representeert het oeuvre van Van Gogh een ontwikkeling in de kunstgeschiedenis, die drie tegengestelde kunststromingen aan het eind van de 19e eeuw tot synthese bracht: in zijn werk vloeien immers Realisme, Impressionisme en Symbolisme op een fascinerende manier tezamen, en daarmee verwijst hij weer vooruit naar op zijn werk gebaseerde stromingen zoals kubisme en expressionisme.

Avant-garde

Na de miskennis van Van Gogh volgde zijn heiligverklaring, en die heiligverklaring geldt nog steeds als een waarschuwing aan alle kunstkenner: je wil als *connaisseur* natuurlijk nooit de boot missen. En dus zijn de deskundigen in de kunstwereld sindsdien fanatiek op zoek gegaan naar genieën die 'hun tijd ver vooruit' zijn en proberen kunstenaars al evenzeer om vooruit te lopen... om de 'Zeitgeist' van het aankomende cultuurtijdperk te verklanken... en werk te scheppen dat alleen kan worden begrepen door die scherpe geesten, die zich volledig bewust zijn geworden van de innerlijke tegenstellingen van het *huidige* cultuurtijdperk...

Er loopt, kortom, een rechtstreekse lijn van het denken van Hegel naar de moderne opvatting van *avant-garde*: de kleine voorhoede die voorop gaat in het groeiproces van de kunst.

De kunst van het Modernisme is voor een belangrijk deel bepaald door het feit dat kunstenaars en kunstkenner een Hegeliaans wereldbeeld hanteerden. De steeds snellere opeenvolging van stromingen in de moderne kunst was een gevolg van het welbewust opzoeken en radicaliseren van innerlijke artistieke tegenstellingen, opdat de tegenstellingen door middel van een volgende stap weer konden worden opgeheven..

Postmodernisme en 'het einde van de kunst'

Interessant is het tenslotte om op te merken, dat rond 1975 de beeldende kunst zo'n beetje door al haar innerlijke tegenstellingen heen leek te zijn, en het gevoel ontstond van: *alles is al eens gedaan*. Er viel weinig nieuws meer te bedenken, kunst werd steeds meer een herhaling van zetten, 'vernieuwing' en 'vooruitgang' leken onmogelijk geworden. Daarmee gebeurde volgens sommige Hegelianen wat Hegel had voorspeld: de kunstgeschiedenis kwam ten einde, omdat de kunst zich volledig van zichzelf bewust was geworden en al haar mogelijkheden uitputtend had ontwikkeld. De kunst zou daardoor van haar missie verlost zijn. Als niet de kunst ten einde was gekomen, dan toch in elk geval de avant-garde en de moderne kunst. Volgens aanhangers van het Postmodernisme heeft kunst tegenwoordig

alleen nog maar bestaansrecht als een ironisch 'spel met betekenissen' - betekenissen die in de historische tijden zijn ontdekt; een spel dat verrassend veel overeenkomsten vertoont met Hegels definitie van 'romantische' kunst.

Volgens anderen daarentegen is er helemaal geen sprake van zo'n 'einde van de kunst', en kunnen, nee: *moeten* wij nog steeds zoeken naar nieuwe gezichtspunten.

Wie er gelijk heeft?

De tijd zal het leren - of niet.

6. Samenvatting

Een populaire opvatting luidt dat goede kunstenaars 'hun tijd vooruit zijn'.

Deze gedachte hangt nauw samen met de filosofie van G.W.F. Hegel, één van de meest invloedrijke filosofen van de Nieuwe Tijd.

Volgens Hegel is de geschiedenis van de mensheid de geschiedenis van de menselijke geest. Die geschiedenis voltrekt zich volgens een dialectisch proces van these, antithese en synthese in de richting van een volledige zelfbewustwording, die Hegel de 'Absolute Geest' noemt.

Wanneer de Geest zich volledig van zichzelf bewust is, eindigt de ontwikkeling van de geest, en dus de geschiedenis.

Aangezien de geschiedenis op zeker moment eindigt, zal ook de kunst op zeker moment al haar mogelijkheden ontwikkeld hebben - en komt de kunstgeschiedenis ten einde. De kunst zal volgens Hegel in haar laatste fase geheel onstoffelijk worden en overgaan in filosofie. De invloed van Hegel op de kunst van de 20ste eeuw is zeer groot geweest. Veel kunstenaars en kunstcritici zijn tot op de dag van vandaag op zoek naar innerlijke tegenstellingen in kunstuitingen, waaruit een volgende, noodzakelijke stap in de kunstgeschiedenis moet voortvloeien. Anderen menen daarentegen dat de kunst in het Modernisme al haar mogelijkheden heeft ontwikkeld, en dat de kunstgeschiedenis daarmee in wezen ten einde is gekomen.

7. Verder lezen

A. van den Braembussche, *Denken over Kunst*, hoofdstuk 7

Gedegen maar lastig overzicht van Hegels kunstfilosofie, met als toegift besprekingen van de filosofie van A. Danto en een beschouwing over Marcel Duchamp.

Thomas Baumeister, *De Filosofie en de kunsten* (hoofdstuk 10), (Damon) 2001

Uitgebreide, maar lastige inleiding die Hegel bespreekt in het perspectief van het

vroeg-romantische denken.

Frank van de Veire, *Als in een donkere spiegel* (hoofdstuk 3), (SUN) Amsterdam 2002
Inleiding die toewerkt naar een evaluatie van Hegels these omtrent 'het einde van de kunst'.

L. Spencer en A. Krauze, *Introducing Hegel*, Cambridge 1999
Fijn strip-filosofieboek, helaas niet zo heel eenvoudig.

D. Palmer, *Filosofie voor Beginners, hoofdstuk VI; de negentiende eeuw*, Utrecht 1998
Aangenaam relativerende inleiding op Hegels dialectische systematiek

R. Wolfson, *Kunst in crisis*, Amsterdam 2003
Polemische bundel artikelen over de actuele stand van zaken in de beeldende kunst, waarin Hegel van de pagina's druipt.

Arthur C. Danto, *After the End of Art; contemporary art and the pale of history*, Princeton 1997
Moderne interpretatie van Hegels these over het einde van de kunst, toegepast op de hedendaagse kunst.

Maarten Doorman, *Steeds Mooier; over vooruitgang in de kunst*, Amsterdam 1997
Diepgravend filosofische studie over het vooruitgangdenken in de kunst, nu eens door een Nederlander.

Hegel online:

<http://en.wikipedia.org/wiki/Hegel>

<http://www.marxists.org/reference/archive/hegel/works/ae/>